

Wojciech Zbaraszewski

Wynagrodzenia jako koszty parków narodowych

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 46/2, 145-155

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOI: 10.18276/sip.2016.46/2-13

Wojciech Zbaraszewski*

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

WYNAGRODZENIA JAKO KOSZTY PARKÓW NARODOWYCH

Streszczenie

Parki narodowe uznawane są za najważniejszą formę ochrony przyrody. W Polsce funkcjonują 23 parki narodowe, które obejmują ok. 1% powierzchni kraju. Oprócz realizacji podstawowego celu, jakim jest ochrona różnorodności biologicznej, parki pełnią liczne funkcje, m.in. edukacyjną, turystyczną, rekreacyjną oraz naukową. W artykule poddano ocenie plany finansowe parków narodowych za lata 2012–2014, ze szczególnym uwzględnieniem wynagrodzeń jako kosztów funkcjonowania tej formy ochrony przyrody. Scharakteryzowano również czynniki wpływające na poziom wynagrodzeń w analizowanym okresie i okoliczności sprzyjające wzrostowi wynagrodzeń w przyszłości.

Słowa kluczowe: park narodowy, plan finansowy, koszty, wynagrodzenia

Wprowadzenie

Parki narodowe (PN) są istotnym elementem ochrony przyrody w Polsce. Wśród innych form ochrony przyrody uznawane są za najważniejszą ich postać. W Polsce w ostatnim piętnastolecu funkcjonowały 23 parki narodowe. Z samej już nazwy „park narodowy” wynika, że ta forma ochrony przyrody traktowana jest w sposób szczególny. PN, poza realizacją głównego celu, jakim jest ochrona różnorodności

* E-mail: wzbaraszewski@zut.edu.pl.

biologicznej¹, jest czynnikiem kształtowania świadomości i tożsamości narodowej. Jako swoiste „skarby narodowe” parki te są nie tylko dobrami publicznymi, ale także dobrami, z których można być dumnym i które przysparzają korzyści tak ekonomicznych, jak i pozaekonomicznych. W celu osiągnięcia korzyści konieczne jest finansowanie funkcjonowania parków narodowych, w tym wynagrodzeń, z budżetu państwa, co wynika z charakteru dóbr publicznych.

Jednocześnie w Polsce, podobnie jak i w innych krajach UE, problem równowagi budżetowej jest zjawiskiem powszechnym (Eurostat, 2016). Z tego powodu Polska podlegała procedurze nadmiernego deficytu budżetowego. W teorii finansów publicznych występowała ewolucja w podejściu do równowagi budżetowej. Ortodoksyjna teoria finansów publicznych, której podwaliny zostały stworzone przez Saya, dominowała przez cały XIX wiek i wyrażała się w podejściu do konstruowania budżetów w sposób minimalny i zrównoważony. Po I wojnie światowej, wraz z wypracowaniem fiskalnej myśli przez Wagnera i rozwojem myśli keynesowskiej, dopuszczano do krótkotrwałej nierównowagi budżetowej, jednakże wskazywano, że w czasie trwania całego cyklu koniunkturalnego budżet winien być zrównoważony. Nierównowaga budżetowa, jako nieustanne zjawisko, jest wytworem myśli postkeynesowskiej. Inną hipotezą, ważną z punktu zakładanego w pracy celu, jest wypracowanie przez nową ekonomię keynesowską płac proefektywnościowych, która wiąże się z przekonaniem, że wielkość wynagrodzeń wpływa na wydajność pracowników. Wyrazicielem negatywnego stosunku do nierównowagi budżetowej oraz potrzeby zmian instytucjonalnych był Buchanan, który w drugiej połowie XX wieku rozwinął teorię wyboru publicznego, według której efektywność instytucji trzeba badać i oceniać, stosując podobne metody i kryteria oceny, jak w przypadku rynku.

1. Cel i zakres pracy

Park narodowy obejmuje obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha, na którym ochronie podlega cała przyroda oraz

¹ Park narodowy tworzy się w celu zachowania różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych, przywrócenia właściwego stanu zasobów i składników przyrody oraz odtworzenia zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów.

walory krajobrazowe. Obszar PN jest udostępniany w celach naukowych, edukacyjnych, kulturowych, turystycznych, rekreacyjnych i sportowych w sposób, który nie wpłynie negatywnie na przyrodę w PN (ustawa o ochronie przyrody z 2004 r., art. 8).

Przywołane zadania realizują pracownicy PN. Ta relatywnie niewielka grupa osób, pracująca na obszarze ok. 1% powierzchni kraju, wielokrotnie była w centrum zainteresowania mediów z uwagi na katastrofalną sytuację finansową w parkach narodowych. Celem publikacji jest ocena funkcjonowania PN, ze szczególnym uwzględnieniem kosztów wynagrodzeń. Oceny dokonano na podstawie danych dotyczących lat 2012–2014. W badaniu wykorzystano dane udostępnione przez parki narodowe, opracowania GUS oraz NIK. Badanie poprzedzono analizą literatury przedmiotu.

2. Plany finansowe parków narodowych

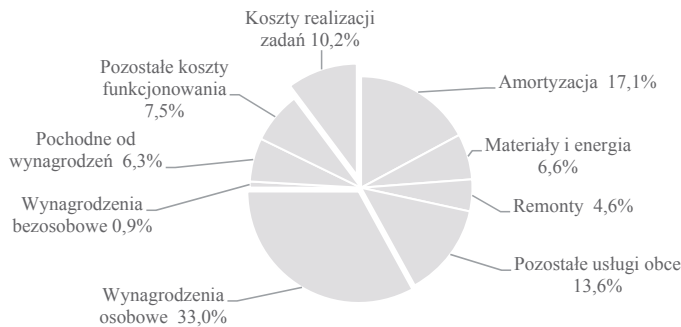
Od 2012 roku PN funkcjonują jako państwowe osoby prawne. Tym samym prowadzą samodzielną gospodarkę finansową, pokrywając z posiadanych środków i uzyskiwanych przychodów wydatki na finansowanie zadań, w tym zadań służby parku narodowego oraz kosztów działalności. Podstawą gospodarki finansowej jest roczny plan finansowy, co wynika z art. 31 ustawy o finansach publicznych.

Dotacje budżetu państwa były podstawowym źródłem finansowania PN w latach 2012–2014. Jak wynika z planów finansowych udział dotacji stanowił ok. 1/3 ich przychodów. Należy jednak podkreślić duże zróżnicowanie udziału dotacji w strukturze przychodów w PN w analizowanym okresie. Parkami o największym udziale dotacji w strukturze przychodów (ponad 50%) były: Białowiecki PN, PN Bory Tucholskie oraz Świętokrzyski PN. Parkami o relatywnie najmniejszym udziale dotacji w strukturze przychodów (poniżej 25%) były: Tatrzański PN, PN Ujście Warty, Karkonoski PN. W ok. 1/2 parków (w zależności od analizowanego roku) dotacje z budżetu państwa pokrywały koszty związane z wynagrodzeniami. W tym aspekcie można podkreślać stabilizujący wpływ dotacji na funkcjonowanie parków w analizowanym okresie. Jednak warto również zwrócić uwagę, że istniała relatywnie duża grupa parków, w których dotacja z budżetu państwa była niewystarczająca na pokrycie kosztów wynagrodzeń. Tym samym na parkach wymuszano podjęcie działań zmierzających do pokrycia tych kosztów, w tym także z intensyfi-

kacji pozyskiwania przychodów własnych. Może to skutkować w przyszłości zmianą priorytetów funkcjonowania parków w kierunku działań o charakterze komercyjnym (NIK, s. 86).

W przychodach własnych największy udział w analizowanym okresie miały: wpływy opłat pobieranych za wstęp do PN lub na niektóre jego obszary oraz za udostępnianie parku narodowego lub niektórych jego obszarów, a także wpływy ze sprzedaży produktów uzyskiwanych w ramach realizacji zadań wynikających z planu ochrony lub zadań ochronnych. Liderem w pozyskiwaniu przychodów z tego źródła (ok. 75% przychodów ogółem) był Tatrzański PN. W pozostałych PN udział tego źródła był zdecydowanie mniejszy i nie przekracza 50% przychodów ogółem. Środki Unii Europejskiej stanowiły znaczące źródło finansowania projektów w parkach, w szczególności nakładów inwestycyjnych, a do największych beneficjentów w analizowanym okresie należały: Biebrzański PN, Karkonoski PN i Magurski PN. Pozostałymi źródłami przychodów w analizowanym okresie były środki: wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej (WFOŚiGW) oraz Funduszu Leśnego.

Rysunek 1. Struktura kosztów w parkach narodowych w latach 2012–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z parków narodowych.

Jak wynika z rysunku 1 w analizowanym okresie w strukturze kosztów ogółem PN dominujący udział miały koszty wynagrodzeń (33%). Koszty wynagrodzeń wraz z pochodnymi stanowiły w analizowanym okresie ok. 40% całości kosztów ponoszonych przez PN. Możliwością dodatkowego wynagradzania pracowników np. związanych z realizacją projektów unijnych były wynagrodzenia bezosobowe.

Jednak udział wynagrodzeń bezosobowych w całości kosztów w analizowanym okresie ukształtował się na poziomie zaledwie ok. 1%².

3. Problem wynagrodzeń w parkach narodowych

W wyniku przekształceń formy organizacyjno-prawnej PN związanych ze zmianą ustawy o finansach publicznych, zlikwidowano z końcem 2010 roku działające przy każdym z parków gospodarstwa pomocnicze. Pracowników zlikwidowanych gospodarstw pomocniczych oraz ich zadania przejęły z początkiem 2011 roku PN. Tym samym w parkach nastąpił gwałtowny wzrost liczby osób zatrudnionych o ok. 400 osób, wobec 1127 osób zatrudnionych na koniec 2010 roku. W kolejnych latach liczba osób zatrudnionych w PN utrzymywała się na zbliżonym poziomie ok. 1520. Jednak ustabilizowana sytuacja w zakresie liczby osób zatrudnionych nie przekładała się na ustabilizowaną sytuację materialną tych osób. Problem związany był z wysokością wynagrodzeń, a w szczególności w istniejącym limicie wynagrodzeń obejmujących całą sferę publiczną (Kraczyńska, 2011; Kamiński, 2013). Strona społeczna reprezentowana m.in. przez organizacje związkowe wskazywała, że od 2008 roku wysokość wynagrodzeń nie zmieniała się. Strona rządowa argumentowała, że dyrektorzy PN mają możliwość swobodnego kształtowania wynagrodzeń, jednocześnie w kolejnych latach dotacje przeznaczane na PN uległy wzrostowi.

PN, jako państwowe osoby prawne, zaliczane są do sektora finansów publicznych, co wynika z art. 9 ustawy o finansach publicznych. W ustawie budżetowej ustala się średnioroczne wskaźniki wzrostu wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej oraz kwoty wynagrodzeń dla państwowych osób prawnych³. Jednocześnie na wysokość wynagrodzenia pracowników państwowych jednostek budżetowych mają wpływ zapisy ustawy o kształtowaniu wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej. Takie rozwiązanie zostało wprowadzone w związku z trudną sytuacją finansów publicznych i ograniczonymi możliwościami budżetu państwa. Wynikały one z kryzysu finansowego z 2008 roku, a także objęcia Polski przez Komisję Europejską procedurą nadmiernego deficytu od 2009 roku.

² Największy udział wynagrodzeń bezosobowych odnotowano w Tatrzańskim PN – 7%, Karkonoskim PN – 4% oraz w Kampinoskim PN – 2%.

³ Plany finansowe parków narodowych, które od 2012 r. są państwowymi osobami prawnymi, stanowią załącznik nr 14 do ustawy budżetowej.

Jednocześnie warto zaznaczyć, że minister środowiska był zobowiązany do określenia w drodze rozporządzenia warunków wynagradzania za pracę pracowników PN i przyznawania im innych świadczeń związanych z pracą, co wynika z art. 103 ust. 5 ustawy o ochronie przyrody. Jednak do 2016 roku nie dopełniono tej ustawowej deklaracji.

4. Regulacje dotyczące wynagrodzeń pracowników w parkach narodowych

Źródłami prawa pracy, w tym regulującymi wysokość wynagrodzeń pracowników PN, są regulacje o charakterze generalnym, w szczególności ustawa Kodeks pracy. Jak wynika z art. 13 Kodeksu pracy, każdy pracownik ma prawo do godziwego wynagrodzenia za pracę, którym jest ogół wydatków pieniężnych i innych świadczeń wypłacanych pracownikom z tytułu zatrudnienia. Tym samym wynagrodzenie obejmuje wszystkie składniki wynagrodzenia, bez względu na ich nazwę i charakter, a także świadczenia związane z pracą, przyznawane pracownikom w formie pieniężnej lub w innej formie niż pieniężna, co wynika z art. 18^{3c}, §2. Poprzez inną formę wynagrodzeń niż pieniężna rozumie się świadczenia oraz wartość tzw. świadczeń w naturze.

Co do zasady, warunki wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą ustalają układy zbiorowe pracy, czyli Ponadzakładowy Układ Zbiorowy Pracy dla Pracowników Parków Narodowych (PUZP) z 2013 r. PUZP został zawarty pomiędzy zarządem Związku Pracodawców Polskich Parków Narodowych a związkami zawodowymi działającymi w parkach. Wątpliwości może budzić fakt, że PUZP był negocjowany przez dyrektorów parków, którzy występowali w podwójnej roli – pracodawców i pracowników.

PUZP zawiera 19 rozdziałów dotyczących m.in. zagadnień związanych z: czasem pracy, bezpieczeństwem i higieną pracy, mieszkaniem służbowym, urlopem dla poratowania zdrowia i dodatkowym urlopem na leczenie uzdrowiskowe, ekwiwalentem za narzędzia, umundurowaniem, a także poszczególnymi składnikami wynagrodzenia. Wynagrodzenie składa się z wynagrodzenia zasadniczego oraz składników dodatkowych.

Jak wynika z załącznika do PUZP, przewidziano 20 kategorii zaszeregowania z wynagrodzeniem zasadniczym od 1100 zł do 8000 zł. Składniki wynagrodzenia

w PUZP mają silnie rozbudowany charakter. Zalicza się do nich: dodatek za pracę w szczególnych warunkach, dodatek stażowy, premie, nagrody jubileuszowe, dodatkowe wynagrodzenie roczne – tzw. trzynastka⁴, odprawy pieniężne, dodatek za wysługę lat. Jak wynika z PUZP do składników dodatkowych wynagrodzenia pracowników parków można także zaliczyć: wynagrodzenie za czas przestoju, wynagrodzenie za czas za urlop wypoczynkowy, wynagrodzenie za czas niezdolności pracownika do pracy z powodu choroby. Do szczególnie korzystnych rozwiązań w PUZP, które obowiązują pracowników PN, można zaliczyć świadczenia przysługujące pracownikom w okresie ich niezdolności do pracy wskutek choroby. Pracownicy zatrudnieni co najmniej 15 lat za czas niezdolności do pracy wskutek choroby otrzymują 100% wynagrodzenia, gdyż oprócz zasiłku chorobowego otrzymują od pracodawcy świadczenie uzupełniające. Tym samym pracownicy PN posiadają korzystniejsze uregulowania aniżeli inni pracownicy sfery budżetowej.

Poza wynagrodzeniem pieniężnym pracownicy parków narodowych posiadają prawo do dodatkowego wynagrodzenia świadczonego w naturze. Do wynagrodzeń pracowników PN świadczonych w naturze można zaliczyć: prawo do bezpłatnego mieszkania lub bezpłatnej osady służbowej. To uprawnienie przysługuje licznej grupie pracowników parków. Ponadto pracownicy Służby Parków Narodowych mają prawo do bezpłatnego umundurowania.

5. Analiza wynagrodzeń pracowników parków narodowych

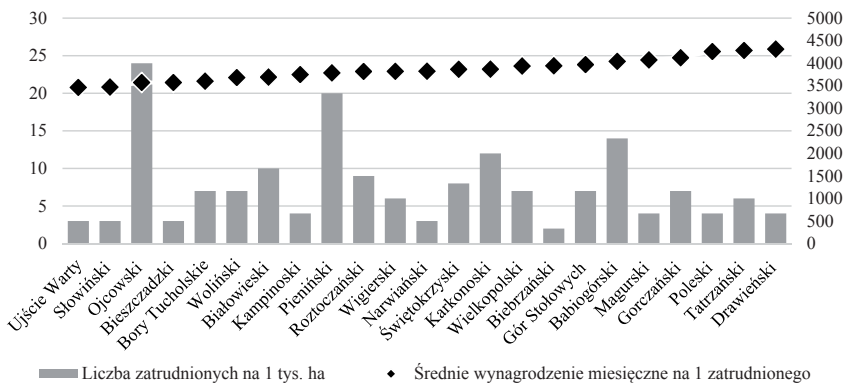
W celu przybliżenia złożoności problematyki wynagrodzeń w PN można odnieść się do zjawiska inflacji. Wzrost cen towarów i usług, który nastąpił w ostatnich latach, spowodował realnie odczuwalny przez pracowników spadek wartości niewaloryzowanych wynagrodzeń. W konsekwencji następowało zjawisko corocznego realnego zmniejszania się wartości świadczeń wypłacanych pracownikom PN, a realny spadek wartości wynagrodzeń w analizowanym okresie wyniósł ok. 18%.

Po analizie wielkości zatrudnienia w relacji do powierzchni parku można zauważyć, że jest ono największe w najmniejszych powierzchniowo parkach, tj. Ojcowskim PN, Pienińskim PN. Natomiast najmniejsze zatrudnienie w relacji do zajmowanej przez park powierzchni odnotowano w: Biebrzańskim PN, PN Ujście

⁴ Ustawa o dodatkowym wynagrodzeniu rocznym dla pracowników jednostek sfery budżetowej, tzw. trzynastka.

Warty oraz Słowińskim PN. Jednocześnie istnieje zróżnicowanie wielkości przeciętnego wynagrodzenia w PN, a rozpiętość przeciętnych wynagrodzeń wynosiła 849 zł. Najniższe przeciętne wynagrodzenia występowały w PN Ujście Warty (3463 zł), Słowińskim PN (3470 zł) i Ojcowskim PN (3572 zł). Najwyższe przeciętne wynagrodzenia odnotowano dla pracowników w: Drawieńskim PN (4312 zł), Tatrzańskim PN (4282 zł) i Poleskim PN (4260 zł).

Rysunek 2. Przeciętne zatrudnienie na 1 tys. ha i wynagrodzenie w parkach narodowych w latach 2012–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z parków narodowych.

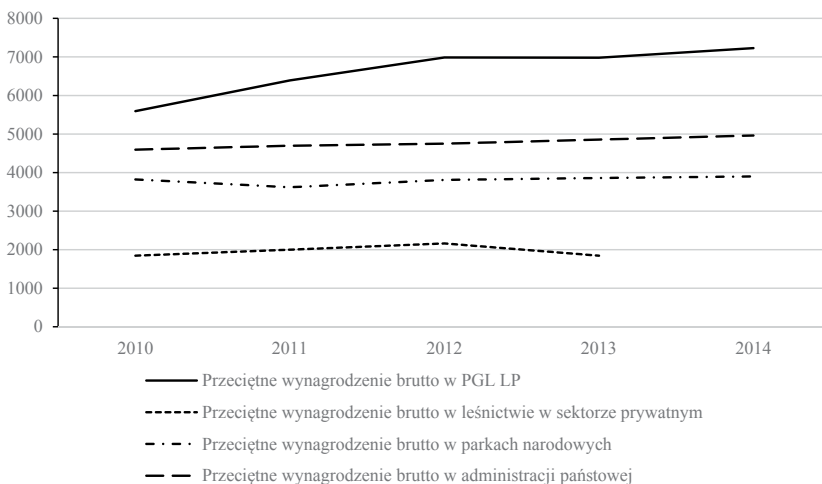
Jak wynika z rysunku 3, wynagrodzenia w analizowanym okresie dla pracowników publicznej sfery budżetowej, pomimo tzw. zamrożenia wynagrodzeń, ulegały zwiększeniu. W latach 2010–2014 przeciętne wynagrodzenie brutto w administracji państwowej wzrosło o 366 zł, a w przypadku PN o 81 zł, osiągając w 2014 r. odpowiednio 4961 zł oraz 3901 zł. Warto zauważyć, że jedynie wynagrodzenia w leśnictwie sektora prywatnego na początku i końcu analizowanego okresu pozostały na tym samym poziomie, tj. 1843 zł.

W analizowanym okresie w każdym z lat pogłębiały się dysproporcje pomiędzy przeciętnymi wynagrodzeniami w PN, a przeciętnymi wynagrodzeniami w PGL LP. Jeszcze w 2010 roku wynagrodzenie w parkach stanowiło ok. 69% wynagrodzenia w PGL LP, w 2012 roku było to już tylko 55%, a w 2014 roku zaledwie 54% przeciętnego wynagrodzenia pracowników Lasów Państwowych. Warto zauwa-

żyć, że większość powierzchni PN była w analizowanym okresie gruntami leśnymi (ok. 62%). W odczuciu wielu pracowników PN brak było uzasadnienia – z tego punktu widzenia – tak dużego zróżnicowania poziomu wynagrodzeń w porównaniu z wynagrodzeniami w PGL LP.

Warto przywołać również zjawiska, które pozytywnie roszą w zakresie wzrostu wynagrodzeń. Jednym z nich jest utrzymujący się dodatni wzrost gospodarczy, mierzony PKB, który w analizowanym okresie wynosił od 1,3% do 5,0% rocznie. Inną pozytywną przesłanką, mogącą mieć wpływ na wzrost wynagrodzeń, jest fakt, że Rada Unii Europejskiej zamknęła w 2015 roku wobec Polski procedurę nadmiernego deficytu. Tym samym potwierdzono, że polski deficyt zredukowano poniżej 3% PKB, a to może skutkować likwidacją niektórych ograniczeń w państwowej sferze budżetowej.

Rysunek 3. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w latach 2010–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z parków narodowych oraz *Leśnictwo* 2015, s. 210, 307; GUS, 2015, s. 135; GUS, 2013, s. 138; NIK, 2013, s. 5.

Również Trybunał Konstytucyjny w postanowieniu z 2015 roku o sygnaturze S 4/15 dostrzegł, że długotrwałe „zamrożenie” wynagrodzeń pracowników jest zjawiskiem zdecydowanie niepokojącym z punktu widzenia zasad i wartości konstytucyjnych. Tym samym zasygnalizowano Sejmowi niezbędność podjęcia działań.

Trybunał wskazał, że równowaga finansów publicznych jest tylko jedną z ważnych wartości konstytucyjnych.

Podsumowanie

1. Przejawem troski o przyrodę jest stopień jej finansowania, czego przykładem może być stopień finansowania PN.
2. Relatywnie niski poziom wynagrodzeń pracowników polskich PN w porównaniu z wynagrodzeniami w PGL LP i w administracji państwowej potwierdza, że ochrona przyrody w Polsce może być zagrożona.
3. W aktualnym stanie prawnym zmiana wysokości wynagrodzeń pracowników PN może tylko zaistnieć poprzez zniesienie ograniczeń w tym zakresie dla całej państwowej sfery publicznej.
4. Istnieją pozytywne przesłanki zniesienia ograniczeń w poziomie wynagrodzeń w PN. Do tych przesłanek można zaliczyć: istniejące kilkuletnie „zamrożenie” wynagrodzeń, realny spadek wartości wynagrodzeń ze względu na inflację, utrzymujący się dodatni wzrost gospodarczy w Polsce, zniesienie przez UE wobec Polski procedury nadmiernego deficytu.
5. Składniki wynagrodzenia dodatkowego pracowników PN zagwarantowane przez PUZP mają silnie rozbudowany, korzystny dla pracowników charakter.
6. Wydaje się, że wynagrodzenia w parkach narodowych winny być powiązane z szeroko rozumianą efektywnością podejmowanych w nich działań.

Literatura

- Eurostat. Pobrane z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (5.04.2016).
- GUS (2013). Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2013. Warszawa: GUS.
- GUS (2015). Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2015. Warszawa: GUS.
- Kamiński, W. (2013). Dyrektorzy dostają, a na parki nie ma. *Gazeta Polska Codzienna*, 441, 5.
- Kraczyńska, H. (2011). Wielka bieda w parkach narodowych. *Gazeta Krakowska*, 107, 3.
- Leśnictwo* (2015). Warszawa: GUS.
- NIK (2013). Wystąpienie pokontrolne z 23.07.2013, KSI-4101-01-01/2013.
- NIK (2014). Funkcjonowanie parków narodowych, 3.04.2014, KSI-4101-01-00/2013.

Ponadzakładowy Układ Zbiorowy Pracy dla Pracowników Parków Narodowych zawarty 13.02.2013.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego w sprawie sygn. akt S 4/15 z 28.04.2015.

Ustawa z 12 grudnia 1997 o dodatkowym wynagrodzeniu rocznym dla pracowników jednostek sfery budżetowej, tekst jedn. Dz.U. 2013 poz. 1144 z późn. zm.

Ustawa z 16 kwietnia 2004 o ochronie przyrody, tekst jedn. Dz.U. 2013 r., poz. 627 z późn. zm.

Ustawa z 23 grudnia 1999 o kształtowaniu wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej, tekst jedn. Dz.U. 2016 nr 0 poz. 966 z późn. zm.

Ustawa z 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, tekst jedn. Dz.U. 2014 nr 0 poz. 1502 z późn. zm.

Ustawa z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz.U. nr 157 poz. 1240 z późn. zm.

SALARIES AS COSTS OF NATIONAL PARKS

Abstract

National Parks are recognized as the most important form of protection of nature. In Poland there are 23 National Parks, which cover approx. 1% of the country. National Parks fulfill numerous functions e.g.: educational, tourism, recreational and scientific. The aim of the article was to evaluate the financial plans of Polish National Parks of the years 2012–2014. The analysis focused on costs, in particular on salaries. Moreover, author of the article characterized also some factors that have impact on salaries in National Parks as well as the factors that can have influence for salaries value in the future.

Translated by Wojciech Zbaraszewski

Keywords: national park, financial plan, costs, salaries

Kody JEL: H41, H83, Q58